הרב דוד שטרן
כולל ישיבת שעלבים

התחייבות בקרבן בזמן הזה

הקדמה

בעוונותינו הרבים חרב בית מקדשנו, ובטלה עבודת הקרבנות. האם מציאות זו משפיעה גם על התחייבותו בקרבן של היחיד? לדוגמא, האם אדם שעבר היום על מלאכת שבת בשגגה מתחייב בהבאת קרבן, ולכשיבנה בית המקדש במהרה בימינו יהיה צריך להביא קרבן חטאת, וכך מסתבר לכאורה, או שמא העובדה שבית המקדש חרב ואין אפשרות להקריב קרבנות גורמת לכך שאדם החוטא עתה אינו מתחייב כלל בקרבן?

◆

תשובה ללא קרבן

הרמב"ם בתחילת הלכות תשובה (פ"א ה"א) מונה את חילוקי הכפרה לשב בתשובה. לדבריו, בזמן שבית המקדש היה קיים הבאת הקרבן של החייב הייתה גמר הכפרה בשיתוף עם התשובה, וכלשונו: "וכן בעלי חטאות ואשמות בעת שמביאין קרבנותיהן על שגגתן או על זדונן אין מתכפר להן בקרבנם עד שיעשו תשובה"; אך בזמן הזה הכפרה על החטא איננה תלויה אלא בתשובה (שם ה"ג):

> בזמן הזה שאין בית המקדש קיים ואין לנו מזבח כפרה אין שם אלא תשובה, התשובה מכפרת על כל העבירות, אפילו רשע כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו שום דבר מרשעו שנאמר רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו, ועצמו של יום הכפורים מכפר לשבים שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם.

לכאורה משמע מכאן שבזמן הזה אין כלל חיוב קרבן, ורק בזמן שביהמ"ק היה קיים הקרבן היה חלק מתהליך התשובה.

על נקודה זו עמד בספר בית אלוקים למבי"ט (שער התשובה, פרק ב):

> וענין הקרבנות, שיהיה החוטא מעוכב כפרה עד אשר יקריב חטאתו או אשמו גם שחזר בתשובה לפני הקל יתברך, הוא דבר צריך ביאור, כי כיון

שהתשובה מכפרת על החטאים ונקרא צדיק בהרהור תשובה בלבו מה לי בזמן שבית המקדש קיים מה לי בזמן שאין בית המקדש קיים, ואם הוא צריך לקרבן והוא מעוכב כפרה בזמן הבית, א"כ בזמן שאין בית המקדש קיים לא תהיה לו כפרה בתשובה עד אשר יבנה בית המקדש, והדבר ידוע כי התשובה מכפרת בכל זמן.

ולכן אני אומר, כי התשובה לעולם היא מקובלת אם גמר בלבו שלא לשוב עוד וניחם על מה שעשה, כי היא מצות הגוף ואינה תלויה בארץ ולא בזמן בית המקדש... אלא שיש הפרש-מה בקבלת התשובה בין שני הזמנים, והוא, כי בזמן שאין בית המקדש קיים התשובה מתקבלת על כל עוונות קלים וחמורים עם קבלת העונש כמו שנתבאר למעלה, בין שחטא במזיד בין שחטא בשוגג... ובזמן שבית המקדש היה קיים אין תשובה זו מספקת על השוגג עד שיביא את קרבנו...

וטעם זה, כי בזמן שבית המקדש ושכינה שרויה למטה במקום המיוחד היא מכינה את האנשים לחכמה ויראת חטא יותר מזמן שאין מקום מיוחד לשכינה אלא שהולכת אתנו בגלות... ואינה נראית אלא היא נסתרת בינינו... ולכן בזמן שהיא נגלית היא מועילה לאנשים להשפיע עליהם רוח דעת ויראת ה', וכמו שראינו כי מיום שנסתרה השכינה פסקה הנבואה...

וכשהאדם חוטא בזמן שבית המקדש קיים עוונו חמור וגדול יותר משני פנים. האחד מצד היותו מושפע מהשכינה לקדש עצמו ולהיותו מוכן לעבודתו עבודת הקודש, והוא בבחירתו הרעה ויצרו הרע מקשה עצמו לדעת ללכת אחרי יצרו הרע. השני מיד היותו כמעיז פנים נגד השכינה בהיותה גלויה ומפורסמת במקום המיוחד... ואינו חושש ואינו מתבייש ממנה...

ולכן בזמן שאין בית המקדש קיים, ואין בית דין וסנהדרין, היסורין הבאים על החוטא מספיקים למרק את עונו כמו המיתה בזמן הבית... וכן החטאים שהם בשוגג אינם נחשבים כ"כ חמורים כמו בזמן הבית, ולכך בזמן הבית היה צריך להביא קרבן כפרה על עוונו, ובזמן הזה עם התשובה, וקצת יסורין שבאים עליו אם החטא הוא חמור – יתכפר עוונו...

לשיטת המבי"ט, בזמן הזה, שהשכינה איננה שורה בגלוי, התביעה אל האדם החוטא על כך שעשה שלא כהוגן פחותה, וממילא גם הכפרה איננה תלויה בקרבן[א] [ב]. גם מדבריו לכאורה עולה שבזמן הזה אין חיוב קרבן לחוטא. אמנם, דבריו נוגעים לגבי קרבנות הבאים לכפרה בלבד, ולא לגבי קרבנות יולדת, תודה וכדו'.

◆

סוגיות הגמרא מהן עולה שישנו חיוב קרבן בזה"ז

אמנם על דברים אלו קשה משתי גמרות ערוכות[ג].

הראשונה, גמרא בשבת (יב, ב):

> אמר רבי ישמעאל בן אלישע: אני אקרא ולא אטה. פעם אחת קרא ובקש להטות. אמר: כמה גדולים דברי חכמים, שהיו אומרים לא יקרא לאור הנר! רבי נתן אומר: קרא והטה וכתב על פנקסו: אני ישמעאל בן אלישע קריתי והטיתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה.

והשנייה ביומא (פ, א):

> אמר רבי אלעזר: האוכל חלב בזמן הזה צריך שיכתוב לו שיעור, שמא יבוא בית דין אחר וירבה בשיעורין... מאי ירבה בשיעורין?... אלא, דלא מחייבי קרבן עד דאיכא כזית גדול.

בשני המקורות הללו מפורש לכאורה שמתחייבים בקרבן בזמן הזה, ולא זו בלבד, אלא שישנו חיוב על האדם לרשום זאת בפנקסו. ניתן ליישב שרבי ישמעאל עשה זאת מחמת חסידותו[ד] (ובפרט שאולי מדובר ברבי ישמעאל שבבזמן הבית היה כהן

א). השווה לדבריו המפורסמים של החזו"א בעניין מורידין ואין מעלין בימינו (יו"ד ב, טז).

ב). לעומת זאת עיין ביאור הגר"א לשיר השירים (א, טז) שבזמן המקדש מעלת התשובה היתה גדולה יותר: "רצונו לומר, כי עתה אף שהקב"ה מקבלו בתשובה מכל מקום העון עצמו אינו נמחק, וזאת היתה מעלה גדולה בבנין הבית מכח הקרבנות שלא נשאר שום רושם כלל מהעונות".

ג). והעיר על כך בגליוני הש"ס לגר"י ענגיל (שבת יב, ב).

ד). כעין ראיה יש להביא לסברא זו ממה שאמר רבי ישמעאל שכשייבנה ביהמ"ק יביא 'חטאת שמנה', והלא בחטאת שאינה שמנה ג"כ יוצאים ידי חובה! אלא שנקט שמנה להשמיענו דאין זה חיוב גמור, אלא מצד מידת חסידות ונדבה. וע"ע בחידושים המיוחסים לר"ן שבת שם שעמד על השאלה מדוע דווקא חטאת שמנה.

גדול [עיין ברכות ז, א] ובוודאי שתחושת חסרונו של המקדש פיעמה בקרבו[ה]), ושהוראתו של רבי אלעזר פונה אל חסידים ואנשי מעשה, ולא אל אדם רגיל. לפי זה יש לומר שכוונת רבי ישמעאל הייתה שכשיבנה בית המקדש יביא קרבן נדבה (שהרי לא התחייב בחטאת, כנ"ל). אולם, פשטות הגמרא היא שאין זו מידת חסידות.

אך הדברים קשים, כי אם ישנו חיוב חטאת לחוטא בזה"ז מדוע לא מצאנו שרוב מניין ובניין הפוסקים ציינו להלכה שיש לזכור ולרשום חיובים בקרבן בזה"ז כדי להביא קרבן כשייבנה ביהמ"ק[ו]? אמנם, מספר פוסקים הביאו את הדבר, כמו המגן אברהם (או"ח סי' שלד ס"ק לג) ושו"ת יד אליהו (סימן כט) בשם השל"ה, אך מסתימת הפוסקים יש להוכיח שאין חיוב קרבן, כעולה מדברי הרמב"ם והמבי"ט[ז]. ראיה נוספת ומוצקה לכך היא העובדה שהשולחן ערוך כידוע אינו מפרט בדרך כלל אם איסור פלוני הוא דאורייתא או דרבנן, מכאן שלדעתו אין בכך נפק"מ בזה"ז.

אולם, נראה שאין זו הוכחה. אפשר לומר **שהרישום** הוא מידת חסידות, כי חובותינו לבית המקדש יוודעו ע"י המלך המשיח, שיודיענו בעצמו אם התחייבנו קרבן ועל מה[ח]. וכן העלה בארוכה בשו"ת לב חיים לרבי חיים פלאג'י (ח"א סימן ל), ויסודו כבר נמצא בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן נח): וכשיבנה בית המקדש מלך המשיח **הוא יורה חטאים בדרך.**

◆

ה). עיין שו"ת הרב"ז (שפרן) ח"ג חו"מ סי' ס, שכתב שאולי כאן מיירי בנכדו של ר' ישמעאל בן אלישע שהיה כהן גדול. וע"ע תוס' יבמות קד, א ד"ה אמר דתרי ר"י בן אלישע הוו.

ו). ואין לומר שאין 'לא ראינו' ראיה, עיין ש"ך יו"ד סי' א ס"ק א ובהרחבה בחו"מ סי לז ס"ק לח.

ז). עיי' חידושים וביאורים במס' שבת לאדמו"ר מלובביץ' (יב, ב) שלדעתו אין חיוב קרבן בזה"ז כלל וכדברי המבי"ט, ויישב את מעשהו של ר' ישמעאל: "ואולי י"ל בפשטות ר' ישמעאל היה בזמן ר"י בן חנניא שאז ניתנה הרשות לבנות ביהמ"ק, ובזמן ההוא קודם שבטלו הרשיון - קרה לר' ישמעאל שהטה וכתב על פנקסו". כלו', לשיטתו אם ישנה אופציה מעשית להתחייב בקרבן בימיו, אכן יש חיוב קרבן. ועיין לקמן במש"כ בביאור שיטת החינוך.

ח). באותו עניין קיים דיון מעניין בפוסקים בשאלה האם אדם שבית המקדש לא נבנה בימיו ומת יהיה חייב להביא את קרבנותיו כאשר יקום בתחיית המתים או שלא, וע"ע בלב חיים ח"א סימן לא שכתב בשם האר"י שיתחייב בזה, והביא שם מקורות נוספים עיי"ש, וע"ע שו"ת מים חיים (לגרח"ד הלוי ח"א סי ב) שדקדק מדברי רש"י ביומא פ, א שכתב דאם יבנה ביהמ"ק **בימיו** יצטרך להביא קרבן, משמע שאחרי מותו נפטר מכך. וכן משמע בחידושים המיוחסים לר"ן בשבת שם, וע"ע מור וקציעה בסימן א.

יישוב דעת המבי"ט

לאור ההסבר הנ"ל, יש להבין את דעת המבי"ט. הגמרא בכריתות (ט, א) דנה באפשרות לקבל גרים בזמן הזה. תהליך גירותו של הגר כולל מילה, טבילה והרצאת דמים (קרבן)[ט]. בזמן הזה, שאי אפשר להביא קרבן, אפשר לקבל גרים גם בלי קרבן, והגמרא מוצאת לכך רמז בכתוב: "אלא מעתה, האידנא דליכא קרבן לא נקבל גרים! אמר רב אחא בר יעקב: וכי יגור אתכם גר אשר בתוככם וגו'". רש"י: "וכי יגור אתכם גר וגו' לדורותיכם - אף על גב דליכא מקדש".

אך הגמ' מוסיפה שהגר לא נפטר מחובת הקרבן: "גר בזמן הזה צריך שיפריש רובע לקינו"; ואף ש'מפאת התקלה' ביטל רבי יוחנן בן זכאי את הפרשת הכסף, החיוב במקומו עומד. ונראה שיש ללמוד מקרבן הגר לקרבן לכפרת עוון, שגם התשובה והכפרה קיימים לעולם והקרבן איננו מעכב (בצירוף הטעמים שכתב המבי"ט לעיל), אך חיוב הקרבן במקומו עומד. ויתכן שהמבי"ט שכתב שאין חיוב קרבן התכוין שאין צורך בזה"ז בקרבן לצורך הכפרה, אבל החיוב ההלכתי להביא קרבן בעתו ובזמנו במקומו עומד, כיון שחטא[י].

◆

שיטת בעל ספר החינוך

בדורות האחרונים נידונה הרבה השאלה האם ניתן להקריב קרבנות בזמן הזה. נראה שיש לחלק את העיסוק בשאלה זו לשני חלקים: המניעה העקרונית, והמניעה הטכנית.

הרמב"ם והראב"ד (הלכות בית הבחירה פרק ו הל' יד-טו) נחלקו האם ישנה מניעה עקרונית:

...וזה שעשה עזרא שתי תודות - זכרון הוא שעשה, לא במעשיו נתקדש המקום, שלא היה שם לא מלך ולא אורים ותומים, ובמה נתקדשה, בקדושה

ט). דעת הרמב"ם שכאשר ניתן להקריב הקרבן מעכב בקבלת הגרות (מחוסרי כפרה א, ב), ולדעת התוס' (כריתות ט, א ד"ה צריך) משמע שהוא ישראל גמור, אלא שהקרבן מעכב אותו מלבוא בקהל, וע"ע רמב"ם בפירוש המשניות שם וחזון איש (אבן העזר קמז עבדים כ).

י). וע"ע לקמן (הערה טז) בחידושו של החפץ חיים בספרו 'תורה אור' ביחס שבין לימוד תורה לבין חיוב קרבן הבא על חטא.

ראשונה שקדשה שלמה שהוא קידש העזרה וירושלים לשעתן וקידשן לעתיד לבוא. לפיכך מקריבין הקרבנות כולן אף על פי שאין שם בית בנוי... שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא.

והשיגו הראב"ד:

סברת עצמו היא זו ולא ידעתי מאין לו ובכמה מקומות במשנה אם אין מקדש ירקב... לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם. כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו. לפיכך הנכנס עתה שם אין בו כרת.

לדברי הרמב"ם נראה שאין מניעה עקרונית להקריב עתה קרבנות (ועיין הל מעשה הקרבנות פי"ט הט"ו "שהרי מותר להקריב אע"פ שאין בית")[יא], ולראב"ד יש[יב]. אמנם לגבי השאלה המעשית, גם אליבא דהרמב"ם {ייתכן ש}ישנן מניעות טכניות כמו ידיעת מקום המזבח, בגד כהונה, יחוסי הכהנים ועוד, שדנו בהם הפוסקים בדורות האחרונים ואכמ"ל.

אליבא דשיטת הראב"ד יש לדון, כיון שאין אפשרות עקרונית להקריב קרבן, אולי גם לא יהיה ניתן להתחייב בקרבנות? לכאורה ניתן לדקדק כך מדברי בעל ספר החינוך. במצוה תמ הוא דן באיסור להקריב קרבנות מחוץ לירושלים, וז"ל:

ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות, בכל מקום ובכל זמן, ארצה לומר שהעובר על זה אפילו בזמן הזה והקריב קרבן חוץ לבית הבחירה שהוא מבטל עשה זה, ועובר על לאו הבא על זה כמו שנכתוב למטה בסדר זה לאו שני [מצוה תל"ט]. אבל אין הכונה לומר שיהיה עלינו חיוב להקריב קרבן בבית המקדש עכשיו שהוא חרב, זה דבר ברור הוא.

דבריו יכולים להתפרש שאין חיוב בלבד להקריב, אך האפשרות קיימת, או שאין אפשרות כלל[יג]. בנוגע למצוות הקרבנות, כותב החינוך, שהמצוה נוהגת בזמן

יא). ויש לדון בדבריו, האם זהו חיוב להשתדל להקריב שאין בית, או שזו רק אפשרות.

יב). עד כדי שהרב קלישר (בתחילת הספר דרישת ציון) טען שלפי דבריו יש היתר להקריב בבמה בזמן הזה.

יג). עיין בספר 'הר הבית' לרב גורן בפרק ה, שדן כיצד לפי שיטת הראב"ד הקריבו קרבנות בזמן שיבת ציון, עוד קודם בניית בית המקדש.

הבית בלבד - לדוגמא: מצוה קטו (לעשות העולה), קטז (מנחה), קכא (חטאת) ועוד מקומות רבים. ניתן להבין את דבריו, שלא רק שההקרבה בפועל איננה אפשרית, אלא שאדם כלל אינו מתחייב בקרבן.

אמנם, קשה על הבנה זו מהגמרא בכריתות הנ"ל, דמשמע ממנה שגר מתחייב בקרבן בזמן הזה (ומרבי ישמעאל ורבי אלעזר לא קשיא כיון שאפ"ל דהוי מידת חסידות). אפשר, דגבי גר שאני, כיון שישנו פסוק המגלה על קבלת גרים לעולם, משא"כ בשאר הקרבנות וצ"ע[יד].

◆

האם אונס פוטר?!

האחרונים דנו האם מי שאנוס מלקיים מצוה נחשב כמי שאינו חייב כלל, או שמא הוא חייב, אלא שיש עליו פטור. לשיטת הרמב"ם עולה, שבזה"ז אנו אנוסים מלהקריב, כיון שהמזבח אינו בנוי, יש לדון לשיטות הסוברות שע"י אונס פקע החיוב, אפשר דה"ה שבטל חיוב הבאת הקרבן.

רבי ראובן מרגליות בספרו נפש חיה (סימן א) חילק בין מצוות שבין אדם למקום למצוות שבין אדם לחברו. באחרונות, כיון שהחיוב מוטל כלפי חברו, האונס אינו מגדיר את האדם כאיננו מחויב, משא"כ במצוות שבן אדם למקום, שכיון שהקב"ה רואה בהשתדלותנו ורצוננו לקיים את המצוה, במצב של אונס, דן הוא אותנו כמי שקיימנוה, ונפטרנו לגמרי מחיובינו (וכ"כ באתוון דאורייתא כלל יג). לפי זה הציע הוא לחלק גם בין סוגי קרבנות, שקרבנות עולה, שהם כליל לה', אין חיוב כלל בזה"ז וכמאן דעביד, ורק בחטאות שיש בהם אכילת כהנים ובעלים מתכפרים יהיה חיוב לעתיד לבוא, עיי"ש.

אמנם דבריו קשים, שהרי קרבנות הגר הן עולות (רמב"ם אסורי ביאה פי"ג ה"ה), ואעפ"כ חייבים בהם. אא"כ נאמר דגר שאני, שיש לגביו פסוק מיוחד.

◆

יד). וע"ע שאילת יעבץ ח"א סימן קלו שדן אם בזה"ז יהיה אדם מצורע וכהן הבקי בנגעים החליטו לטומאה, כיצד יטהר, ומדבריו שם משמע שעכ"פ חייב בקרבן, אלא שאינו מעכב [וכבר דן הראבי"ה בשאלה זו].

'תחליפי קרבן'

נאמר במנחות קי, ב:

אמר רבי יצחק, מאי דכתיב: זאת תורת החטאת וזאת תורת האשם? כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת, וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם.

בשו"ת חקרי לב (ח"א סי' ב)[טו] דן האם אמירת (ולימוד) פרשת הקרבנות, כפי שפסק גם השו"ע (או"ח סי א), מועילה במקום הקרבנות ממש, ונפטר האדם בכך מחיוב הבאתם, או שמא האמירה מכפרת קצת, אבל עדיין חיוב הקרבן במקומו עומד. מעצם שאלתו יש ללמוד, שלדידו אדם חייב בקרבן גם בזה"ז, שהרי הוא דן האם נפטר מהם. הוכחתו היא מדינו של ר' ישמעאל, שרשם על פנקסו, והלא היה יכול להיפטר ע"י לימוד הקרבנות, אלא דע"כ שחייב גם בזה"ז, ולימוד פרשיות הקרבנות אינו מהוה תחליף לקרבן[טז].

גם בנוגע למובא בפוסקים, שאדם שחטא ייתן צדקה כערך הקרבן שחייב להביא (עיין רמ"א או"ח סי' שלד, טו ומשנה ברורה ס"ק פ), נראה שאין זה במקום הקרבן עצמו (שו"ת תורה לשמה סי' קכ) אלא כתוספת כפרה (וה"ה ביחס לתעניות הבאות ככפרה[יז]). אמנם, בשו"ת רב פעלים (ח"ג או"ח סי' לה) חידש שאת קרבן העולה, שכולו לגבוה, ניתן לפדות בצדקה בזה"ז (בניגוד לחטאת, שיש בה גם חלק לכהנים, וזו הסיבה ר' ישמעאל כתב על פנקסו ולא נתן צדקה, שהרי היה חייב חטאת). **וצ"ע.**

◆

סיכום

על אף סתימת הפוסקים בעניין, נראה שאדם הראוי עפ"י הדין להתחייב בקרבן, מתחייב בו גם בזמן הזה. למרות זאת, אין אנו חייבים לנקוט במנהגו של ר' ישמעאל ולרשום במה התחייבנו, ובבנין ביהמ"ק בקרוב בעז"ה יתוודע לנו.

טו). וע"ע יוסף אומץ סימן סה, לב חיים ח"א סי' כט ובני יששכר ראש חודש מאמר ב אות ח.

טז). עיין בדברי החפץ חיים (תורה אור, בהערה לפרק א) שחידש שעיקר הכפרה למי שחטא היא ע"י לימוד פרשת הקרבנות, אלא שבזמן שביהמ"ק קיים א"א להתכפר אלא ע"י ההקרבה בפועל שהינה 'גזירת מלך'. אולם בזמן הזה גמר הכפרה נעשה ע"י לימוד פרשת הקרבנות בלבד (אמנם לעת"ל נצטרך להביא קרבנות על שחטאנו בזמן הזה ג"כ מחמת 'גזירת מלך').

יז). אודות התעניות עיין בהרחבה באגרת התשובה לבעל התניא פרקים א-ג.

על אף חסרון הקרבנות, הכפרה מתקיימת ע"י התשובה בלבד, כדברי הרמב"ם[יח]. עם זאת יש דרכים נוספות לתוספת כפרה, כמו לימוד פרשת הקרבנות, נתינת צדקה ועוד.

◆ ◆ ◆

יח). אמנם עיין דברי הגר"א המובאים בהערה ב.